

Jorjo Tadić

EKONOMSKO JEDINSTVO BALKANA I SREDOZEMLJE U XVI VEKU*

U prvoj polovini XVI veka Sredozemlje je bilo podeljeno politički i versko-ideološki u dva suprotna i neprijateljska tabora. Istočni deo je držalo Osmansko Carstvo, predstavnik islama, dok je zapadni deo bio hrišćanski. Između jedne i druge strane vodile su se skoro neprestane borbe i otvoreni ratovi s promenljivom srećom; osnovne zone uticaja, utvrđene između njih u XVI veku, ostale su nepromenjene u toku nekoliko idućih vekova.

Ova podela, međutim, malo je uticala na ekonomske odnose između njih. U vreme mira, ratnih predaha, pa čak i ratova, ove veze nisu prekidane. Neutralne, a ponekad i same zaraćene strane, istočne i zapadne, nastavljale su da međusobno trguju, nimalo slabije nego ranije. To je u stvari bila posledica kontrasta njihovih privreda i nejednakosti ekonomskog razvitka; njihove ekonomike su se odlično dopunjavale i zato bile upućene jedna na drugu.

U drugoj polovini XV veka Turci su bili gospodari gotovo celog Balkanskog poluostrva; poslednje njegove delove su zaposeli u prvoj četvrtini XVI veka. Odati su sve balkanske zemlje bile deo islamskog sveta i sastavni deo njegove privrede.

Pre pobede Osmanlija celo poluostrvo je bilo politički podeljeno u nekoliko država sa čitavim nizom manjih feudalnih oblasti, među kojima je dosta često dolazilo do borbe i ratova. Turska osvajanja su sve to zbrisala i nametnula im političko jedinstvo. Ratovanja Osmanskog Carstva sa hrišćanskim državama pomakla su se posle toga prema Srednjoj Evropi, a na Balkanskom poluostrvu je došlo do smirivanja i sređivanja prilika. Mirni odnosi zavladali su, uglavnom, na njemu.

Nova situacija na Balkanu dovela je do nove političke i administrativne podela osvojenih zemalja, do smenjivanja nosilaca vlasti i društvene nivelacije pokorenih naroda, kao i do menjanja raznih obaveza i tereta širokih slojeva naroda. Uporedno s time, a delimično i kao posledica toga, uvećalo se stanovništvo, osnivana su nova i proširivana stara gradska naselja. To je dovelo do veće urbanizacije nekih balkanskih zemalja, a njihovi gradovi su postali ne samo vojni i administra-

* Saopštenje u istoriskoj sekciji XV.—XVII. v. na prvom međunarodnom kongresu za balkanologiju, u Sofiji 1963.

tivni, nego i važni ekonomski centri. U nekim oblastima, kao na području srednjovekovne srpske države od Bosne do Makedonije, ekonomska središta, većinom, nisu se više nalazila kao ranije pored rudnika, jer su ovi bili izgubili svoj ekonomski značaj usled pomeranja urbanizacije prema prometnim čvorovima i centrima prerade sirovina, a delom i zbog slabljenja rudarske proizvodnje. Jedan od značajnih faktora urbanizacije bili su i vakufi koji su prerastali okvire zadužbina i činili jezgra snažnih zanatskih i trgovačkih centara. Za razliku od naših srednjovekovnih zadužbina koje su imale velike poljoprivredne ekonomije pretežno naturalnog tipa, vakufska dobra imala su više urbani i robni karakter. Balkanski gradovi pod Turcima su dobili skoro istu fizionomiju i društvenu strukturu zbog sličnosti zakonodavstva i administrativne organizacije, kao i zanimanja i sastava svoga stanovništva.

Napram njima su stajale kategorije poljoprivrednog stanovništva koje su na celom Balkanu imale isti socijalni i ekonomski položaj. Po izvesnim znacima može se zaključiti da su i agrarna proizvodnja i stočarstvo znatno porasli u XVI veku. To je bila posledica proširenja obradivih površina, naročito u nekim područjima, jačanja zanatskih i trgovačkih centara, širenja prometne mreže, veće potražnje za poljoprivrednim proizvodima, povećanja radne snage koja je stajala na raspoloženju usled sve većeg broja stanovnika, kao i zbog nekih drugih uzroka, u koje svakako treba ubrojiti i jače vezivanje balkanskog tržišta sa zapadnim.

Jedna grana privrede koja je u prethodnom periodu bila veoma važna za neke balkanske oblasti, kao na primer za srpske zemlje, doživela je velike izmene. To je bilo rudarstvo. U početku se rudarska proizvodnja držala na ranijoj visini, a možda i neko vreme docnije, ali je izvoz znatno oslabio, ukoliko nije i sasvim prestao zbog vrlo čestih strogih zabrana izvoza ruda i metala. Tako je jedan veoma važan proizvod Balkana prestao da se pojavljuje na internacionalnom tržištu. Ovo osetno smanjenje izvoznog potencijala u trgovini sa Zapadom moralo je Osmansko Carstvo da nadoknađuje nečim drugim, i to baš u vreme kada se ono sve jače povezivalo sa zapadnim tržištima i kada je, iz više razloga, osećalo veliku potrebu za evropskom robom.

U XVI veku i u starim i u novim gradovima jače se razvilo zanatstvo nego što je ono bilo u prethodnom periodu. U gradovima je sprovedena organizacija zanatskih esnafa u koje su u sve većem broju stupali raniji zemljoradnici i stočari. Na turskoj teritoriji Balkana radilo je tada i dosta Dubrovčana, Dalmatinaca i Italijana. A u to vreme se javljaju predmeti ovih zanata i na stranim tržištima. Sve ovo ukazuje na izvesno oživljavanje i poboljšanje ekonomskih prilika u većini balkanskih zemalja. Mnogi putopisci koji su tuda prošli govore o lepo obrađenim površinama zemlje, čak i cvetnim baštama, kao i o veoma živim gradskim tržištima (čaršijama). Na svim glavnim saobraćajnicama osnivane su nove varošice, uređivani su karavanseraji, pazilo se na sigurnost ljudi i robe. Retki su bili ustanci pokorenih naroda ili masovnija odmetanja u planine. Jedan od najočitijih znakova ovih promena bio je i prestanak bežanja naroda preko granica u susedne

hrišćanske zemlje. Potvrdu za to nalazimo u bogatoj dokumentaciji dalmatinskih arhiva, specijalno onog u Dubrovniku. U XIV i XV veku bežao je narod sa Balkana u velikim masama zbog ratnih opasnosti, raznih opterećenja, bolesti, pomanjkanja sredstava za život i drugih razloga. U XVI veku, međutim, samo retki pojedinci napuštaju tursku teritoriju i prelaze u Dubrovnik ili na ostalo dalmatinsko primorje. To je očiti znak da je na Balkanu, naročito u srpskim zemljama, došlo do značajnih ekonomskih i drugih promena. Tada je došlo do prekida ili do drukčijih formi izvoza radne snage iz balkanskih oblasti. Ranije su ove zemlje izvozile velike mase muških i ženskih robova na tržišta Mediterana koje je stolicima oskudevalo u radnoj snazi. Posle turskih osvajanja su u dalmatinske gradove, a ponešto i u Italiju, dolazili mladi ljudi samo kao kućna posluga i šegrti, dok je u XVI veku i to u znatnoj meri popustilo.

Sve su ovo bili znaci ne samo smirivanja i sređivanja političkih prilika, nego i oživljavanja i napretka balkanske privrede. Tada su u dalmatinskim izvorima prestale da se pominju one velike gladi iz prethodnih vekova koje su terale mase balkanskih stanovnika da napuštaju svoje domove i da se spasavaju prelazeći čak u Italiju, naročito u južnu i srednju. U XVI veku je proizvodnja živežnih namirnica ne samo dostajala za ishranu stanovnika, nego su velike količine preostajale za izvoz u razne mediteranske zemlje, čak u Francusku, Španiju i Portugal.

Sredjene političke prilike, mir, zajedničko zakonodavstvo i drugi pravni i administrativni propisi, ekonomski napredak, povećana poljoprivredna proizvodnja, uvećanje broja stanovnika, urbanizacija, zaštićeni saobraćaj na glavnim putevima i neki drugi uzroci znatno su doprineli unapređenju trgovine. O spoljnoj trgovini govorićemo zasebno, a ovde je potrebno istaći da se robna razmena u XVI veku vrlo lepo vršila, naročito u nekim delovima Balkana. I to ne samo u užim, lokalnim razmerama, nego je zahvatala i šire oblasti, ponekad dosta udaljene. Navešćemo samo nekoliko primera.

Beogradska čaršija je bila postala centar veoma prostranog rejona s jedne i druge strane Dunava i Save, sabiralište žitarica, koža, voska i krzna sa toga terena, kao i soli i bakra iz Banata i Transilvanije. U centralnom delu Balkana bio je važan privredni, a još više saobraćajni centar Novi Pazar koji je održavao žive veze sa celom Bugarskom, Makedonijom i Srbijom. Sličnu su ulogu igrali Niš, Priština, Skoplje i još neki gradovi. Sa Sofijom je bila međusobno povezana ne samo zapadna Bugarska, nego i skoro svi gradovi na Dunavu do Silistrije. Vidin i drugi dunavski gradovi, šireći svoje trgovinske veze, bili su prodrli duboko u Vlašku, pa su tim putem, osobito preko Vidina, prodavane čak i crkvene knjige iz srpske štamparije u Veneciji, koje su posredstvom Dubrovčana stizale na Balkan, a odatle čak do Moskve. Na jugu i istoku Bugarske bila su dva slična centra, u Plovdivu i u Varni. Iz Varne su poslovni ljudi izvozili ne samo poljoprivredne proizvode istočne Bugarske, specijalno Dobrudže, nego i one iz Vlaške. Plovdiv je koncentrisao oko sebe skoro svu plodnu istočnu Rumeliju

i njene proizvode upućivao u dva pravca: prema Sofiji i zapadu ili prema jugu na Rodosto i Carigrad. Suvišno je posebno istaći Carigrad, jer je dovoljno poznato koliko je bio značajan za tursku privredu kao prestonica velike države, kao najveće saobraćajno čvorište i skoro neiscrpivi potrošački centar. Spomenućemo još samo dve luke na Egejskom moru koje su igrale važnu ulogu u ekonomskom životu prostranih oblasti: to su Solun za celu Makedoniju i Volos za bogate i plodne rejone Tesalije. Ova dva grada su povezivala pojedine delove ovih pokrajina ne samo međusobno već i sa spoljnim svetom.

Još jedan faktor, u stvari jedna institucija je doprinosila povezivanju i ujedinjavanju ekonomike jednog dela Balkanskog poluostrva. To su bili periodični sajmovi, kao na primer oni koji su se održavali u Doljanima, kod Strumice. O njima ima dosta pomena u mletačkim izvorima u početku XVII veka, ali su ti sajmovi održavani i u XVI veku i već tada su bili značajni. Doljansko sajmište je pripadalo vakufu čuvenog Hrvat Rustem-paše, koji je bio zet i dva puta veliki vezir Sulejmana Zakonodavca (1544—1553 i 1555—1561). Mletački guverneri u dalekoj Dalmaciji i Sinjoriji u još daljoj Veneciji vodili su računa o tim sajmovima, o njihovom uspehu ili neuspehu, o poslovima i učesnicima na njima, i slično. Po važnosti koju su mletački predstavnici davali ovim sajmovima stiče se utisak da su oni zaista okupljali mnogobrojne trgovce od Bosne, na zapadu, do Trakije, na istoku, i da su imali važnu ulogu u međusobnom povezivanju balkanske privrede.

Potrebno je podvući značaj još jednog faktora koji je snažno uticao na ekonomski život Osmanskog Carstva, a balkanskih zemalja posebno. To je vojska, kako ona profesionalno-statusna, tako i ona koja se mobilisala u vreme ratova. Ratovi su tražili jako angažovanje celokupne privrede Turske, pogotovo što su se na evropskom frontu vodili skoro svake godine. Dovoljno je pratiti one velike pripreme koje su turske vlasti na svim stepenima državne administracije preduzimale da bi se iz najudaljenijih teritorija Balkanskog poluostrva sakupile, transportovale, koncentrisale i magazinirale razne poljoprivredne sirovine, u prvom redu hrana a zatim i zanatske izradevine, i predavale vojsci na njenim pohodima prema Srednjoj Evropi. Svi ti zajednički naponi, vršeni zbog obezbeđenja pune aktivnosti vojnih jedinica i postizanja ratnih uspeha, svojim znatnim delom su se zasnivali na uspostavljenom ekonomskom jedinstvu balkanskih teritorija. Svakoj od njih je bilo tačno određeno šta mora da doprinese i u kolikoj meri, i kakav zadatak ima da vrši u onom zajedničkom ekonomskom naporu carstva. Sve je to moralo da stvara osećanje jedne uže ekonomske, a i druge, povezanosti medju balkanskim zemljama. Zato nije čudo što su se i u najudaljenijim oblastima evropske Turske s velikim interesovanjem pratile i prepričavale vesti o elementarnim nepogodama, klimatskim prilikama pre žetve, o rodnim ili nerodnim godinama, kao i o zaraznim epidemijama, što je sve uticalo na stanovnike Balkana da li će sa zabrinutošću ili sa spokojstvom gledati na svoju ishranu u idućoj godini.

Od velikog značaja za unutrašnje povezivanje balkanskih zemalja bili su putevi. Glavne saobraćajne arterije ostale su još od ranijih

vremena, ali su i kasnije, u XVI veku, one uspešno vršile svoj zadatak. Turci su im poklanjali veliku pažnju, brinuli su se za njihovo uzdržavanje i sigurnost na njima. Mreža je bila veoma razgranata, povezivala je sve velike gradske centre i pokrajine, a sve njih opet sa susednim državama. Ovakav splet saobraćajnica doprinosa je veoma mnogo da se balkanske zemlje među sobom povežu, što je, onda, ubrzalo i jačalo njihovo ekonomsko jedinstvo.

Na sličan način se može da ceni i značaj uspostavljanja carinskog jedinstva Balkanskog poluostrva, do koga je došlo pod turskom vladavinom. Osmansko Carstvo je, naime, zbrisalo sve carinske granice koje su ranije postojale ne samo između balkanskih država, već i unutar njih, između domena pojedinih feudalnih gospodara. Otada su sve ove zemlje postale jedno carinsko područje, veoma prostrano i slobodno za promet robe, što je bilo od naročite važnosti za spoljnu trgovinu, jer su tu i domaći i strani trgovci nailazili samo na jednu carinsku granicu. Prema tome, Turska je pružala carinske pogodnosti kakvih nije bilo u drugim velikim državama Evrope, a to je upravo odgovaralo zahtevima nove, građanske klase Zapada koja je u to vreme jačala. Sve je to, naravno, moralo da utiče baš u XVI veku na privredno jačanje i zbližavanje balkanskih područja i na jačanje njihovih ekonomskih odnosa sa zapadnim, prvenstveno mediteranskim zemljama.

U tome je značajnu ulogu odigrao i monetarni sistem, zajednički za celo Osmansko Carstvo. Tako su i balkanske zemlje dobile jedan novac, prema tome i jednu jedinstvenu meru vrednosti. Bilo je, ipak, i posle toga u upotrebi stranog srebrnog i zlatnog novca, naročito u vezi sa spoljnom trgovinom. Ali, turski novac je uvek ostajao platežno sredstvo ili obračunska jedinica za celokupno tursko društvo, što je bilo od velike važnosti za privredni život carstva, prema tome i Balkana kao celine.

Sve ovo što je dosad rečeno ne sme se shvatiti kao da su Osmansko Carstvo, a balkanske zemlje posebno, bili neka idealna ekonomska celina. Isto tako, ne sme se pomisliti da su Turci uvek vodili smišljeno svoju ekonomsku politiku, i to po nekom tačno utvrđenom planu, jer tako nešto nije onda postojalo ni u drugim državama. Ono na šta se želi ukazati jeste da je Turska u XVI veku uspela ne samo da politički već i ekonomski čvršće poveže Balkansko poluostrvo međusobno, i da je ono, zatim, kao ekonomska celina održavalo i jačalo trgovinske veze s mediteranskim zemljama.

Ovako politički i ekonomski ujedinjene balkanske oblasti postale su važan činilac u trgovini sa Zapadom. One su mu postale bogati izvor sirovina i tržište za zanatsku i manufakturnu robu. Privreda Italije i nekih drugih zemalja tražila je tada velike količine stoke, koža, vune, voska, krzna, drva, smola i naročito pšenice. Sve im je to mogla da pruži privreda Balkana koja se znatno razvila baš u XVI veku, kada su potrebe za tim sirovinama znatno porasle u zapadnim zemljama. Istovremeno, povećavala se na Zapadu zanatska i manufakturna proizvodnja, pa su mediteranske i druge zemlje delimično njome plaćale uvoz balkanskih sirovina.

Na prvom mestu u izvozu sa Balkana stajali su pšenica, kože i vuna. Sa obala Bugarske, Trakije i Makedonije, zatim iz istočnih i zapadnih luka Grčke izvozile su se velike količine pšenice. Za izvoz u mediteranske zemlje naročito je bila važna današnja Grčka koja je u XVI veku bila jedan od najvećih izvoznika pšenice. Kože i vuna su se izvozile iz svih balkanskih zemalja, ali naročito iz Bugarske i istočnog dela današnje Rumunije. Samo jedna dubrovačka kuća izvezla je u toku 1570. godine voska, koža i drugih sirovina, najvećim delom u Anvers, u vrednosti od oko 20.000 dukata.

Sa Mediterana uvozile su se najviše razne tkanine, i to italijanske, francuske i mnogo engleskih. U balkanske oblasti vršio se ovaj uvoz preko Dubrovnika, grčkih luka i ostrva i preko Carigrada. Vrednost tkanina uvezenih posredstvom Dubrovčana dosegala je nekih godina i oko 300.000 dukata, a možda i više, dok vrednost uvezena preko drugih trgovaca mora da je bila četiri-pet puta tolika. Svake godine Dubrovčani su iz Engleske dovozili tkanine na desetak velikih brodova. Kada se uzme u obzir da su sve ove tkanine, a i drugu zapadnu robu, balkanska područja plaćala, uglavnom, svojim poljoprivrednim proizvodima, onda se mogu davati izvesne ocene o privredi Balkana onoga vremena, pogotovo što u toku većeg dela XVI veka cene sirovina na Balkanu nisu rasle uporedo s porastom cena zanatsko-manufakturne robe Zapada.

Nosioci ove trgovine, unutrašnje i spoljne, u balkanskim zemljama bili su strani i domaći trgovci. U perifernim oblastima, naročito u lukama, bili su mnogo aktivni u spoljnoj trgovini Italijani i drugi stranci. U unutrašnjosti Poluostrva su bili prisutni pretežno Dubrovčani, a docnije i Jevreji, dok su domaći trgovci više vodili lokalnu a manjim delom spoljnu trgovinu.

Trgovci nastanjeni u većim centrima održavali su žive poslovne veze s manjim naseljima i selima preko domaćih ljudi, i to iz redova hrišćana i muslimana. U dubrovačkim izvorima XVI veka nailazimo na stotine njihovih imena. U izvoznoj trgovini takodje se na njih nailazi, ali u znatnijem broju tek od druge polovine XVI veka.

Najznačajniju ulogu u međusobnom povezivanju balkanskih područja među sobom i sa inostranstvom odigrali su Dubrovčani. Oni su u unutrašnjim oblastima bili jedini ili skoro jedini stranci koji su se bavili trgovinom, i lokalnom i regionalnom i spoljnom. U preko 30 gradova, u stvari u glavnim ekonomskim centrima evropske Turske, živelo je u toku XVI veka po 300—400 Dubrovčana koji su uživali posebna carinska, sudska i verska prava. Posredstvom Dubrovčana godišnje se izvozilo iz balkanskih luka 60—70.000 kvintala pšenice, iz područja Beograda ili južne Srbije, Varne ili Rodosta po 100.000 goveđih koža, iz južnih delova Srbije 800.000 do milijun kilograma vune, itd. U njihovim rukama se nalazio i glavni deo uvozne trgovine u unutrašnje oblasti Balkana. Kao primer navodimo da su ponekad uvozili oko 35.000 bala (peča) zapadnih tkanina u jednoj godini, od čega preko 25.000 engleskih karizeja (carisé — kersys). U trgovini sa balkanskim zemljama bila je povezana celokupna privreda Dubrovnika, jer su u njoj bili angažovani

i oni mnogobrojni trgovci koji su u Dubrovniku poslovali, kao i njihova trgovačka mornarica, u kojoj je bilo uloženo do 700.000 dukata i zaposleno preko 4000 ljudi. Prema svemu ovome slobodno se može tvrditi da su upravo Dubrovčani bili oni koji su u XVI veku ekonomiku Balkana kao celinu najviše povezivali sa Mediteranom.

Od 30-tih godina istoga veka njima su se počeli da pridružuju i Jevreji, ali se u tome nisu mogli da mere s Dubrovčanima. Stare kolonije Jevreja u balkanskim gradovima dobile su nove članove prilivom jevrejskih izbeglica iz Španije i drugih zapadnih zemalja. Odatle su se preseљavali u srednje i zapadne oblasti Balkana i sve više se bavili trgovinom.

Od druge polovine XVI veka Jevreji su uspeali da uspostave žive trgovinske veze između raznih centara Balkanskog poluostrva, kao između njih i zapadnih zemalja, čak do Nizozemske. Time su mnogo uradili na povezivanju balkanske privrede sa zapadom, što je znatno olakšalo i ubrzalo prenošenje u Tursku izvesnih elemenata i formi novog kapitalističkog sistema. Tome su već ranije dosta doprineli Dubrovčani i drugi zapadnjaci. Međutim je uloga Jevreja bila naročito značajna u unutrašnjoj trgovini, što je mnogo doprinelo međusobnom povezivanju i jačanju balkanske privrede i njenim vezama sa Zapadom.

Treći aktivan faktor u trgovini, prema tome i u povezivanju privrednih oblasti, bili su balkanski trgovci. Oni se u većem broju javljaju skoro u svim značajnijim centrima od polovine XVI veka. To su bili domaći ljudi, muslimani i hrišćani raznih narodnosti, koji su poslovali ne samo u lokalnoj trgovini, nego i u onoj s Italijom. Njihova aktivnost, naročito krajem XVI veka, dovela je do izdizanja jednog sloja poslovnih ljudi, dosta imućnih, koja podseća na trgovačku buržoaziju, ali koja zbog prilika u Turskoj nije mogla da odigra ulogu sličnu onoj na Zapadu.

Veliki deo trgovine balkanskih zemalja vodio se na bazi robne razmene, a posredstvom trgovine ulazilo je i dosta kovanog novca. To je uticalo na oživljavanje produktivnosti, na sve veće angažovanje pojedinaca i izrabljivanje nižih slojeva stanovništva, kao i na jače povezivanje balkanske privrede sa Zapadom. Od kraja XVI veka ubacivale su se u Balkan posredstvom Dubrovčana i drugih trgovaca velike količine srebrnog novca poreklom iz Španije, koji je preko Đenove, Livorna, Ankone ili Venecije stizao u Dubrovnik. Ovo srebro iz Španije, u stvari američko srebro, primalo se u balkanskim zemljama vrlo rado, ono je uticalo na skok cena u XVI veku u Evropi, pa i na Balkanu, a da bi se mogao održavati raniji intenzitet trgovine sa Zapadom i plaćati sve skuplja uvezena dobra, moralo se izvoziti više poljoprivrednih sirovina nego ranije i zbog toga jače pritiskati zavisno seljaštvo. Sve je to izazivalo nezadovoljstvo naroda, otpor, ustanke i slične pokrete.

U poslednjoj četvrti XVI veka došlo je do još jedne značajne promene u trgovini između balkanskih zemalja i Zapada. Hiljadugodišnje pomorske veze između Jadranskog mora i Levanta bile su sve slabije. Mlečani, ranije glavni nosioci toga, povlačili su se, na Istoku ih je bilo sve manje, a tako isto i na moru. Njihovo mesto i ulogu, kao i nekih drugih, preuzimali su poslovni ljudi zapadne Evrope. Pomorske veze

na Levantu ogrožavali su sve više gusari raznih narodnosti, muslimani i hrišćani. Ovo je pretilo daljem održavanju normalnih veza balkanske privrede sa zapadnim zemljama. I to u vreme kada se osećala velika potreba za tim vezama uprkos ekonomskih i valutarnih poremećaja u Turskoj, jer se tada javljala veća proizvodnja agrarnih, stočarskih i zanatlijskih proizvoda, kao i razvijenija gradska privreda i sve veći broj domaćih poslovnih ljudi. Sve je to nametalo potrebu za održavanjem direktnih veza sa Italijom, bez tuđeg posredništva i kontrole i bez smetnji. Takve su se želje javljale kod balkanskih trgovaca, osobito onih iz Bosne, Srbije i Bugarske, a velika zasluga u njihovom ostvarivanju pripada jednom jevrejskom trgovcu, veoma sposobnom i aktivnom čoveku, Danijelu Rodrigi. Njegovim nastojanjem je uspostavljen tranzitni saobraćaj preko luke u Splitu, u mletačkoj Dalmaciji, koji je poslednjih godina XVI i u prvoj polovini XVII veka dostigao velik obim. Skoro svake godine tuda su izvozili za Veneciju balkanski trgovci oko 15.000 tovara razne robe, većim delom poljoprivrednih i stočarskih sirovina. Glavni nosioci ove trgovine su bili Jevreji, zatim muslimani iz Sarajeva, Beograda i Bugarske, ali su se ovim saobraćajnim putem služili i trgovci iz Carigrada i drugih gradova evropske Turske, čak i oni iz Ankare i Perzije. Za jedno celo polustoleće ovaj tranzit preko Splita je imao svetski značaj i potpuno je bio ravnopravan onome preko Dubrovnika. Balkanska privreda je tako našla nove mogućnosti jačih veza sa Italijom, što se onda odrazilo na njen dalji razvitak i na unutrašnje povezivanje.

Sve ove napred istaknute pojave doprinele su jačanju privrede Balkana, njenom ujedinjavanju, ukrštavanju i stapanju u jednu celinu. To je, uglavnom, bilo nepoznato u srednjem veku, i to je bio jedan od velikih nedostataka i izvor mnogih slabosti ranijih balkanskih država. Istina, pobedom Osmanlija one su izgubile svoju političku samostalnost, sprečene su u ovom daljem normalnom ekonomskom i društvenom razvitku, presečen je jedan sjajan period njihovog kulturnog života, naročito srpskih zemalja. Ali, nasuprot tome, balkanske zemlje su tada politički i ekonomski ujedinjene, što je bilo od velikog značaja i za zapadnoevropske zemlje. U ovima je upravo tada jačala kapitalistička privreda, kojoj su bila potrebna prostrana i otvorena ekonomska područja koja je onda uvukla u svoju internu sferu. Tada su se konačno ova dva dela evropskog kontinenta jače ekonomski povezala, čemu je u znatnoj meri doprinelo upravo privredno ujedinjenje balkanskih zemalja izvršeno u XVI veku.